

Wyger R.E. Velema

Van democraat tot republikein

De historisering van Joan Derk van der Capellen tot den Pol

Joan Derk van der Capellen tot den Pol, Nederlands beroemdste achttiende-eeuwse politicus, is in de geschiedschrijving lange tijd beschouwd als de vader van de moderne Nederlandse democratie. In dit artikel laat Wyger Velema, wiens werk sterk is beïnvloed door de methodologie van de Cambridge School, zien dat een dergelijke interpretatie anachronistisch en dus onhoudbaar is. De tegendraadse baron was in het geheel geen democraat, maar een exemplarisch representant van het achttiende-eeuwse klassieke republikenisme.

‘The study of the past with one eye, so to speak, upon the present is the source of all sins and sophistries in history, starting with the simplest of them, the anachronism.’¹

Op verschillende plaatsen in de Republiek werd in de nacht van 25 op 26 september 1781 heimelijk een hervormingsgezind traktaat met de titel *Aan het volk van Nederland* verspreid. De auteur van dit wellicht beroemdste pamflet uit de Nederlandse geschiedenis was, zoals door velen al meteen werd vermoed maar pas eind negentiende eeuw definitief kwam vast te staan, baron Joan Derk van der Capellen tot den Pol. Tot zijn vroege dood in 1784 was de in 1741 geboren Van der Capellen de onbetwiste voorman van de Nederlandse Patriottenbeweging. Deze opmerkelijke persoonlijkheid heeft zowel tijdens zijn leven als in de eeuwen daarna ontelbare pennen in beweging gebracht. Vanwege zijn scherpe kritiek op zowel stadhouder Willem V als op de regentenoligarchie en zijn pleidooi voor meer politieke participatie door de burgers, is hij lange tijd door

1 Herbert Butterfield, *The Whig Interpretation of History* (Harmondsworth 1973, oorspronkelijk 1931) 30.

velen gezien als grondlegger van de moderne Nederlandse democratie. Gedurende de afgelopen decennia echter hebben historici leren inzien dat Van der Capellens politieke denken niet allereerst ontleed moet worden in het licht van wat er op volgde, maar eigenlijk alleen begrepen kan worden als onderdeel van een vroegmodern republikeins politiek discours. Mijn eigen werk over de Nederlandse achttiende eeuw heeft in belangrijke mate in het teken gestaan van de internationale herontdekking van het vroegmoderne republikanisme, een historiografische revolutie waarin mijn promotor en leermeester John Pocock een sleutelrol heeft gespeeld. In dit artikel zal ik pogen te laten zien hoe deze historiografische revolutie ons beeld van Van der Capellen ingrijpend heeft gewijzigd en waarom wij hem tegenwoordig niet langer als democraat, maar in de eerste plaats als republikein zien.

De wording van de democratische Van der Capellen

Joan Derk van der Capellen heeft zowel tijdens zijn leven als na zijn dood het vermogen gehad de meningen scherp te verdelen. De Patriotten van de late achttiende eeuw droegen hem op handen, eerden hem met publieke bijeenkomsten en waren de wanhoop nabij toen hij in juni 1784 overleed. In een kort na Van der Capellens dood uitgesproken rede omschreef de predikant Hendrik Bergh hem als een waardige, belangeloze, deugdzame, wijze, eerlijke, moedige en meelevende Vader des Vaderlands – en dat alles in slechts één zin.² Isaac du Puy deed er bij de herdenkingsdienst te Zwolle nog een schepje bovenop en betoogde dat Van der Capellen helemaal alleen de Nederlandse natie uit haar politieke verdoving had gewekt en haar bewust had gemaakt van de grote waarde van de vrijheid: ‘ô Mijne Medeburgers, ô Volk van Nederland, kent uwen Weldoener! Als eene zon flonkerde Hij in het midden van onzen Staat-hemel; door Hem is een helder licht verspreid.’³ Zo groot was de Patriotse bewondering voor de te jong gestorven vrijheidsstrijder, dat besloten werd geld in te zamelen voor een passend monument. De opdracht werd gegeven aan een van de bekendste eigentijdse beeldhouwers, Giuseppe Ceracchi. Voordat de Italiaan zijn

2 Hendrik Bergh, *De gezegende nagedagtenis van een waardig regent en vader des vader-lands, den onstervlyken ridder en menschen-vriend Cappellen tot den Poll &c. voorgesteld en verhandelt in eene plechtige lyk-reden, etc.* (Amsterdam 1784) 22.

3 Isaac du Puy, *Lof-rede op J.D. van der Capellen. Uitgesproken te Zwolle, den xvi Augustus mdcclxxxiv* (Zwolle en Amsterdam 1784) 9.

neoclassicistische beeldengroep had voltooid zegevierde de contrarevolutie echter in de Republiek. De indrukwekkende beelden hebben tot op de huidige dag Italië niet verlaten.⁴

De walging waarmee Van der Capellens contemporaine politieke tegenstanders hem beschouwden evenaarde de bewondering van zijn aanhangers. Elie Luzac, wellicht de intelligentste en zeker de productiefste tegenstander van de Patriotten, meende dat de woelzieke aristocraat met zijn geschriften de hele maatschappelijke hiërarchie in gevaar had gebracht en een complete chaos had veroorzaakt. Aan de wortel van Van der Capellens verwerpelijke en gevaarlijke opvattingen lagen de misplaatste denkbeelden over de vrijheid die hij uit het werk van de Engelse theoreticus Richard Price had overgenomen, aldus Luzac.⁵ Waar Luzac Van der Capellen met argumenten bestreed, daar probeerden vele anderen dat met verdachtmakingen en scheldpartijen. Zo werd hij in een pamflet uit 1785 omschreven als een vijand van de godsdienst, een duivelsaanbidder, de Catilina van zijn tijd en de Nederlandse Cromwell.⁶ De emoties liepen zo hoog op, dat zelfs het graf van de Patriotse voorman niet veilig was. In september 1787 werd het net opgerichte familiegraf van de Van der Capellens nabij Gorssel gevandaliseerd en werd het familiewapen vernietigd. Dergelijke relatief milde maatregelen waren echter kennelijk niet voor iedereen voldoende, want bijna een jaar later, in de nacht van 6 op 7 augustus 1788, werd het hele familiegraf door een enorme explosie weggevaagd.⁷

Ook in de latere historiografie zijn leven en werk van de opstandige baron voor veel controversie blijven zorgen. Gedurende de negentiende eeuw kreeg hij relatief weinig aandacht. De Nederlandse geschiedschrijving van die eeuw beschouwden de decennia rond 1800 over het algemeen als een pijnlijke en beschamende periode van buitenlandse overheersing en

4 De geschiedenis van het monument voor Van der Capellen is onlangs belicht in Arthur Weststeijn ed., *A Marble Revolutionary. The Dutch Patriot Joan Derk van der Capellen and his Monument* (Rome 2011).

5 [Elie Luzac] *Reinier Vryaarts openhartige brieven, Om te dienen tot opheldering en rechte kennis van de vaderlandsche historie, etc.* (4 delen, 12 stukken. S.l., s.d. [1781-1784]) stuk 10, 152-159 en stuk 9, 26-28.

6 *De vryheid, ter vereeuwiging van den Overysseischen ridder, J*D* Baron van der Cappellen, heer tot den Pol. Tot een spiegel aller Volken* (Parijs 1785) 8 en 14.

7 M. de Jong Hzn., *Joan Derk van der Capellen. Staatkundig levensbeeld uit de wordingstijd van de moderne democratie in Nederland* (Groningen en Den Haag 1921) 758.

anti-Orangisme. Pas rond 1900 zou H.T. Colenbrander de geschiedenis van de Patriottentijd voor het eerst uitgebreid behandelen. Zijn werk was van groot belang, maar het bevestigde uiteindelijk toch vooral het negatieve negentiende-eeuwse beeld van de Patriotten. Van der Capellen, die inmiddels definitief was geïdentificeerd als de auteur van *Aan het volk van Nederland*, was voor Colenbrander een weerzinwekkende anti-Orangistische volksman en zijn beroemde pamflet verdiende slechts de diepste minachting: ‘Welk een laag peil van geestesbeschaving wijst het aan, dat de gansche revolutionnaire literatuur van de Patriottentijd geen leesbaarder stuk telt dan dit oppervlakkig en op vele plaatsen laaghartig geschrift!’⁸ Pas in de loop van de twintigste eeuw zou de reputatie van Van der Capellen, net als die van de Patriottentijd als geheel, geleidelijk verbeteren. Dat was, vergeleken met de verwaarlozing van die periode in de negentiende eeuw en de neerbuigendheid van Colenbrander, een aanzienlijke vooruitgang, maar er moest een hoge prijs voor de re-integratie van Van der Capellen en de Patriotten in het grote verhaal van de Nederlandse geschiedenis worden betaald.⁹

Achteraf bezien is het namelijk duidelijk dat de historici die een herwaardering van Van der Capellen bepleitten dat kennelijk alleen konden doen door zich te bezondigen aan een variant van de ‘Whig interpretation of history’.¹⁰ Zij bestudeerden Van der Capellen niet allereerst om hem in zijn eigen historische context te leren begrijpen, maar als een van de belangrijkste voorlopers van de moderne Nederlandse politiek. Hij was vooral interessant als een sleutelfiguur in de rechte lijn die van het late ancien régime naar het negentiende-eeuwse liberalisme en de twintigste-eeuwse democratie werd geacht te lopen. Deze anachronistische benadering was vooral prominent aanwezig in het invloedrijke portret van Van der Capellen dat Jan en Annie Romein aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog publiceerden. Daarin verscheen de aristocraat als voorman

8 H.T. Colenbrander, *De patriottentijd hoofzakelijk naar buitenlandsche bescheiden* (3 delen. Den Haag 1897-1899) I, 262.

9 Een cruciaal revisionistisch omslagpunt was de in noot 6 genoemde biografie door M. de Jong Hzn. Aan de herinterpretatie van Van der Capellen droegen voorts o.m. bij: J.S. Theissen, *Uit de voorgeschiedenis van het liberalisme in Nederland* (Groningen en Den Haag 1930) en P. Geyl, *De Patriottenbeweging 1780-1787* (Amsterdam 1947).

10 Herbert Butterfield, *The Whig Interpretation of History*, oorspronkelijk gepubliceerd in 1931.

van een ‘burgerlijke’ hervormingsbeweging en werd zijn politieke denken beschreven in termen die geheel aan een latere periode waren ontleend. Niet alleen was Van der Capellen ‘de grondlegger van de moderne democratie in Nederland’ en was *Aan het volk van Nederland* ‘een program voor de Nederlandse democratie’, maar er liep ook een directe ontwikkelingslijn van Van der Capellen naar de liberale Thorbecke. Zelf zou Van der Capellen heimelijk een constitutionele monarchie voor het land hebben begeerd. Enig bewijs voor al deze beweringen werd overigens niet aangedragen.¹¹

Het meten van Van der Capellens politieke denken aan moderne maatstaven is ook in de meer recente historiografie gebruikelijk gebleven. De meest extreme representanten van de tendens om de beroemde Patriot als de grondlegger van de moderne Nederlandse democratie te canoniseren waren ongetwijfeld W.F. en A.H. Wertheim. Zij publiceerden in 1966 en opnieuw in 1981 gemoderniseerde versies van *Aan het volk van Nederland*, met als ondertekening ‘het democratisch manifest van Joan Derk van der Capellen tot den Pol’. Volgens de Wertheims was de ‘rode baron’ niet alleen een principiële democraat, maar verlangde hij zelfs niets minder dan ‘een algehele omvorming van de maatschappij’.¹² Ook veel moderne tegenstanders van Van der Capellen kunnen het overigens niet laten zijn politieke denken aan anachronistische maatstaven te meten. Onlangs nog meende Jonathan Israel hem te moeten omschrijven als een ‘conservatief’, die helaas niet bekend was met de vele zegeningen van de door de auteur zelf geconstrueerde moderne en democratische ‘radicale verlichting’.¹³ Veel nader tot de historische Van der Capellen heeft dit alles ons vanzelfsprekend niet gebracht. Het was dan ook geheel terecht dat de briljante Britse historicus Simon Schama er in 1977 nadrukkelijk op wees dat het bij de bestudering van Van der Capellens politieke denken nu juist niet om de anachronistische vraag moest gaan ‘*how closely he proximated to some norm of democratic ideology*’.¹⁴

11 Jan en Annie Romein, *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen* (Amsterdam 1971, oorspronkelijk 1938-1940) 541-565.

12 .F. Wertheim and A. H. Wertheim-Gijse Weenink, *Aan het Volk van Nederland. Het democratisch manifest van Joan Derk van der Capellen tot den Pol 1781* (Weesp 1981) 7-62. Voor een scherpe kritiek zie E.H. Kossmann, *Politieke theorie en geschiedenis. Verspreide opstellen en voordrachten* (Amsterdam 1987) 249-254.

13 Jonathan Israel, *In strijd met Spinoza. Het failliet van de Nederlandse Verlichting (1670-1800)* (Amsterdam 2007) 19-20.

14 Simon Schama, *Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands 1780-1813*

Een internationale historiografische revolutie

Ongetwijfeld schreef Schama zijn wijze woorden onder invloed van de historiografische revolutie die op dat moment gaande was, hoewel hij daar niet direct deel van uitmaakte. De jaren 1970, die de verschijning zagen van zowel John Pococks *Machiavellian Moment* (1975) als Quentin Skinners *Foundations of Modern Political Thought* (1978), waren immers de jaren van de doorbraak van wat bekend is geworden als de Cambridge School. De historici die onder deze gemeenschappelijke noemer werkten (en nog werken), hebben zowel methodologisch als inhoudelijk voor een fundamentele heroriëntering in de bestudering van het (vooral vroegmoderne) politieke denken gezorgd. Zij hebben daarmee, zoals hieronder zal blijken, ook de deur geopend naar een meer historisch verantwoorde bestudering van het werk van Van der Capellen. In methodologisch opzicht bepleiten en praktiseren de aanhangers van de Cambridge School een bestudering van het politieke denken uit het verleden die, in de bekende woorden van Quentin Skinner, 'genuinely historical' is.¹⁵ Dat betekent dat het de primaire taak van de historicus van het politieke denken is de teksten die hij bestudeert te relateren aan de contemporaine politieke en linguïstische context. Zoals we hebben gezien, is dat precies wat er ontbrak aan veel interpretaties van Van der Capellen.

Maar meer nog dan dit methodologische voorschrift kunnen de inhoudelijke bijdragen van de Cambridge School tot een beter begrip van Van der Capellens politieke denken leiden. Want degenen die op deze nieuwe manier de geschiedenis van het vroegmoderne politieke denken hebben bestudeerd, hebben onomstotelijk aangetoond dat tot diep in de achttiende eeuw de meeste theoretici van de politieke vrijheid niet moeten worden gezien als proto-liberalen of proto-democraten, maar als republikeinen, die hun voornaamste inspiratie uit de klassieke oudheid putten. Als bewonderaars van de geschriften van Aristoteles en Polybius, van Cicero en Sallustius, en als grote kenners van de geschiedenis van de klassieke republieken, ontwikkelden de vroegmoderne republikeinen een theorie over de vrije staat waarin de politieke participatie van de burgers van cruciaal belang was. De noodzaak van burgerparticipatie kon worden beargumenteerd op basis van de Aristotelische theorie over de mens als

(New York 1977) 66.

15 Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought. Volume One: The Renaissance. Volume Two: The Age of Reformation* (Cambridge 1978) I, xi.

een politiek wezen, dat alleen door deelname aan het politieke proces zijn deugd kon uitdrukken. Zij kon ook worden gebaseerd op een scherp onderscheid tussen vrijheid en slavernij, waarbij vrijheid werd opgevat als een toestand waarin de leden van een politieke samenleving niet alleen feitelijk gevrijwaard waren van onderdrukking, maar ook principieel, omdat zij zichzelf regeerden.¹⁶

Ongeacht de aard van hun uiteindelijke argumentatie, waren de meeste vroegmoderne republikeinen het er over eens dat de vrijheid die zij zo vurig verdedigden het best behouden bleef in een gemengde regeringsvorm. Zoals Polybius in zijn beroemde analyse van de Romeinse Republiek al had betoogd, diende een dergelijke regeringsvorm te bestaan uit een evenwichtige combinatie van monarchale, aristocratische en democratische elementen. Het probleem was echter dat dit zo noodzakelijke evenwicht zeer moeilijk kon worden gehandhaafd, en dat vooral het democratische element in deze constructie zeer kwetsbaar was. De vroegmoderne republikeinen wisten namelijk maar al te goed dat macht corrupteert. Hun vaste thema was de permanente strijd tussen vrijheid en deugd enerzijds en slavernij en corruptie anderzijds. De handhaving van de vrijheid werd voortdurend bedreigd door de ongebreidelde ambitie van vorsten en de machtswellust van aristocraten. Het was daarom zaak het democratische element in de gemengde regeringsvorm te beschermen, door er voor te zorgen dat de burgers politiek onafhankelijk bleven en niet door vorst of aristocratie konden worden gemanipuleerd. Dat kon, zoals Machiavelli in de zestiende eeuw suggereerde, worden bereikt door de burgers te bewapenen, of, zoals James Harrington in de zeventiende eeuw betoogde, door te zorgen dat de burgers eigen landbezit hadden. Wat voor criterium voor politieke onafhankelijkheid de republikeinse theoretici echter ook kozen, het is duidelijk dat zij met hun onafhankelijke burgers nimmer doelden op de bevolking als geheel. Het was dit soort oppositioneel republikaans dat, zoals een enorme hoeveelheid studies heeft aangetoond, vorm kreeg in de Italiaanse Renaissance. In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw schoot het wortel in andere Europese landen — met name in Engeland — en

16 De eerste manier van argumenteren staat centraal in J.G.A. Pococks analyse van het vroegmoderne republikaans, dat volgens hem vooral draaide om de tegenstelling tussen deugd en corruptie. De tweede manier speelt een prominente rol in Quentin Skinners recente werk. Hij gebruikt hiervoor de aanduiding 'neo-Romeinse theorie'. Zie Quentin Skinner, *Liberty before Liberalism* (Cambridge 1998) en Quentin Skinner, *Hobbes and Republican Liberty* (Cambridge 2008).

uiteindelijk werd het een essentieel onderdeel van het politieke vocabulaire van de Amerikaanse revolutie.¹⁷ En het was precies dit soort oppositioneel republikenisme dat de kern vormde van het politieke denken van Joan Derk van der Capellen tot den Pol.¹⁸

De republikeinse Van der Capellen

Dat de vroegmoderne republikeinse traditie de voornaamste bron van Van der Capellens politieke denken was blijkt zonneklaar uit de schrijvers die hij bewonderde en in het Nederlands vertaalde: Andrew Fletcher, Richard Price en Joseph Priestley behoorden tot het Britse oppositionele republikenisme en waren zogenaamde *Commonwealthmen*.¹⁹ Het zou Van der Capellens levenswerk zijn de politieke inzichten van deze republikeinse theoretici toe te passen op de politieke situatie van zijn eigen land. Wat behelsde een dergelijke republikeinse analyse van de Nederlandse laat achttiende-eeuwse politieke situatie nu precies?

Net als voor vrijwel alle vroegmoderne republikeinen, bestond de politiek voor Van der Capellen uit een voortdurende strijd tussen vrijheid

17 Een magistraal overzicht van de vroegmoderne republikeinse traditie is nog steeds: J.G.A. Pocock, *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition* (Princeton 1975). Voor de Engelse zeventiende en achttiende eeuw zie Caroline Robbins, *The Eighteenth-Century Commonwealthman. Studies in the Transmission, Development, and Circumstance of English Liberal Thought from the Restoration of Charles II until the War with the Thirteen Colonies* (Cambridge, Mass. 1959). Het belang van de vroegmoderne republikeinse traditie in Amerika wordt o.a. besproken in Bernard Bailyn, *The Ideological Origins of the American Revolution* (Cambridge, Mass. 1967) en Gordon S. Wood, *The Creation of the American Republic 1776-1787* (Chapel Hill 1969).

18 De geleidelijke verschuiving naar deze nieuwe en meer historische interpretatie van Van der Capellens politieke denken kan worden gevolgd in J.G.A. Pocock, 'The Problem of Political Thought in the Eighteenth Century: Patriotism and Politeness (with replies by E.H. Kossmann and E.O.G. Haitsma Mulier)', *Theoretische Geschiedenis* 9 (1982) 3-36; H.L. Zwitzer ed., *Joan Derk van der Capellen. Aan het Volk van Nederland. Het patriottisch program uit 1781* (Amsterdam 1987) 7-16; W.R.E. Velema, 'Revolutie, contrarevolutie en het stadhouderschap', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 102 (1989) 517-533 en S.R.E. Klein, *Patriots Republikenisme. Politieke cultuur in Nederland (1766-1787)* (Amsterdam 1995) 76-88.

19 Zie over de achttiende-eeuwse Britse *Commonwealthmen*, behalve het in noot 16 genoemde klassieke werk van Caroline Robbins, ook het recente Rachel Hammersey, *The English republican tradition and eighteenth-century France. Between the ancients and the moderns* (Manchester en New York 2010).

en slavernij. Hij besteedde er zijn leven aan om de aandacht van zijn landgenoten te richten op ‘het grootste van alle onze aardse belangen, het behoud namelijk der Vryheid, en het weeren der Slavernij’. Iedereen diende te beseffen ‘*dat de Vryheid nooit verder veilig is, dan naar maate men het invoeren der Slaverny moeilyk en gevaarlyk weet te maaken*’.²⁰ De door Van der Capellen zo hooggeprezen vrijheid kon alleen bestaan in een vrije staat. Hij ontkende niet dat de inwoners van een absolute monarchie konden genieten van een schijn van individuele vrijheid en een aangenaam leven konden leiden. Hij benadrukte echter dat zij in feite slaven waren, omdat de vrijheid die zij genoten op elk moment kon worden ingeperkt of afgeschaft. Echt vrij waren alleen degenen die in een vrije staat leefden, dat wil zeggen in een staat waarin zij zelf participeerden en waarin zij zelf het uiteindelijke fundament van de politieke macht waren. Hoe belangrijk dit neo-Romeinse leerstuk voor hem was, bleek duidelijk uit Van der Capellens zware nadruk op het enorme verschil ‘tussen *vrij te zijn* en *niet onderdrukt te worden*’.²¹ Geheel in lijn met de vroegmoderne republikeinse traditie waartoe hij behoorde, meende Van der Capellen dat de regeringsvorm die de vrijheid het best beschermde de gemengde was. Zijn analyse van de politieke problemen van de laat achttiende-eeuwse Republiek was in feite tamelijk simpel: de Nederlandse gemengde regeringsvorm was in de loop der tijden systematisch ondermijnd door monarchaal despotisme en aristocratische ambitie. Dit proces, zo geloofde hij, was nu zo ver voortgeschreden dat de vrijheid permanent zou verdwijnen, tenzij het democratische element in de constitutie ten spoedigste een krachtige impuls zou krijgen.

Van der Capellen meende dat de politieke ordening van de Republiek nooit helemaal volmaakt was geweest, maar desalniettemin in de vroegste periode het republikeinse ideaal van een gemengde regeringsvorm had benaderd. Sindsdien was het echter bergafwaarts gegaan. De corrumpering van de oorspronkelijke regeringsvorm diende vooral te worden toegeschreven aan het ongebreidelde machtsstreven van de stadhouders. Zoals Van der Capellen in *Aan het volk van Nederland* uitgebreid liet zien, hadden de opeenvolgende stadhouders stap voor stap hun macht vergroot. Dat hadden zij gedaan door gebruik te maken van een staand leger samengesteld uit buitenlandse huurlingen, door het bestuur bij de wet

20 Richard Price, *Nadere aanmerkingen over den aart en de waarde der burgerlyke vryheid en eener vrye regeering, etc.* (Leiden 1777) 58.

21 W.H. de Beaufort ed., *Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll* (Utrecht 1879) 59-60.

via hun patronagesysteem te ondermijnen en door middels het voorbeeld van hun decadente hofleven de republikeinse deugd te corrumperen. Het treurige dieptepunt in deze ontwikkeling was het bewind van stadhouder Willem V, die de natie op de rand van volledige slavernij had gebracht.²²

Als Van der Capellen het bij deze constatering had gelaten, dan zou zijn analyse van de politieke crisis van de Republiek niet veel hebben afgeweken van wat al meer dan een eeuw uit de monden van stedelijke regenten kon worden gehoord. Die hielden namelijk al sinds de jaren 1650 verwijdering van de stadhouders voor de oplossing van alle politieke problemen. Als vroegmodern republikein was Van der Capellen het hier fundamenteel mee oneens. Hij was ervan overtuigd dat de stadhouder een wezenlijke rol in de gemengde constitutie speelde.²³ Hij meende bovendien dat de onbeperkte heerschappij van regenten onvermijdelijk zou uitmonden in een *'erflyke Edelregeeringe (Aristocratie)'* en dus in *'eene ondraaglyke soort van heerschappy.'*²⁴ Zowel de stadhouders als de stedelijke regenten hadden de grenzen van hun plaats binnen de gemengde regeringsvorm ver overschreden. De enige manier om dit proces van constitutioneel verval te keren was het versterken van het democratische element in de gemengde regeringsvorm.

Dat was dan ook precies waar Van der Capellen zich gedurende de eerste jaren van de Patriottenbeweging en de laatste jaren van zijn leven voor inzette. Hij ontkende met kracht dat hij de hele regeringsvorm wilde veranderen. Hij benadrukte bovendien voortdurend dat het laatste wat hij wilde de invoering van een 'zuivere democratie' was.²⁵ Wat hij daarentegen nastreefde was het in evenwicht brengen van de Nederlandse constitutie *'par une petite dose de democratie, afin que la nation ne soit plus dorenavant ce quelle fut de tous temps, le jouet du despotisme et de l'aristocratie, lutants ensemble qui auroit le dessus'*, zoals hij eind 1783 schreef.²⁶ Of, zoals hij het een paar maanden later formuleerde: 'Men moet aan het Volk zoveel invloeds in de publieke maatregelen bezorgen als nodig is om elk tot zijn pligt te kunnen houden.'²⁷ Van der Capellen liet er nimmer enige twijfel over

22 Zwitser ed., *Aan het Volk van Nederland*, 60-88.

23 De Beaufort ed., *Brieven*, 42-43.

24 Richard Price, *Aanmerkingen over den aart der burgerlyke vryheid, over de gronden der regeering, en over de regtveerdigheid en staatkunde van den oorlog met Amerika, etc.* (Leiden 1776) 13.

25 De Beaufort ed., *Brieven*, 764.

26 Ibidem, 726.

27 Ibidem, 765.

bestaan dat hij met het volk niet alle inwoners van het land bedoelde. Als goed vroegmodern republikein maakte hij een scherp onderscheid tussen *populus* en *plebs*, *peuple* en *populace*, *people* en *mob*.²⁸ Wie afhankelijk was van de wil van een ander – en onder die categorie vielen bij voorbeeld armen en vrouwen – werd nadrukkelijk niet tot het volk gerekend. Het was dus een *populus* bestaande uit onafhankelijke, manlijke, bezittende burgers die volgens Van der Capellen het land moest redden door zijn rechtmatige plaats in de gemengde regeringsvorm op te eisen. Die reddingsoperatie kon op verschillende manieren gestalte krijgen. De burgers dienden allereerst hun stem luid te laten horen. Dat kon via het aloude recht van petitie, maar belangrijker nog was een krachtig gebruik van de pers. Telkens opnieuw benadrukte Van der Capellen dat de persvrijheid de belangrijkste steunpilaar van de algemene vrijheid was, ‘omdat zonder dezelve geen Land ter wereld op den duur vrij van onderdrukking kan blijven.’²⁹ Maar het leveren van kritiek in petitie en pers alleen was onvoldoende om het gewenste doel te bereiken. Van der Capellen spoorde de burgers ook aan om commissies te vormen die toezicht op het bestuur konden houden. Als klassiek geïnspireerd republikein vergeleek hij de rol van die commissies met die van de Romeinse volkstribunen:

‘Zij kunnen, en als ik mij niet bedriege, *zullen* zij, even als de Tribuni der Romeinen, de voorstanders des volks worden – de wagters op het bolwerk der vrijheid geplaatst, om de bewegingen van derzelver vijanden in het oog te houden en bij tijds alarm te slaan (...).’³⁰

Maar zelfs dat was nog niet genoeg, want in het republikeinse gezelschap van Machiavelli en Andrew Fletcher drong Van der Capellen er bovendien op aan dat de burgers zich zouden bewapenen. Met Fletcher meende hij dat de neergang van de Europese vrijheid was begonnen ‘van dien tyd af aan, dat de Vorsten begonnen hebben vaste troupes in dienst te houden.’³¹ Alleen wanneer de burgers zelf de wapens opnamen en aldus voor een tegenwicht tegen het monarchale (of stadhouderlijke) staande leger zorgden, kon aan deze dodelijke bedreiging voor de vrijheid een halt worden toegeroepen: ‘*Vrijheid en eene ongewapende Natie zijn tegenstrijdigheeden.*’³²

28 Ibidem, 362 en 388; Price, *Aanmerkingen over den aart der burgerlyke vryheid*, 12.

29 De Beaufort ed., *Brieven*, 458. Zie ook Price, *Aanmerkingen over den aart der burgerlyke vryheid*, 14-15 en Zwitser ed., *Aan het Volk van Nederland*, 91.

30 De Beaufort ed., *Brieven*, 463.

31 Zwitser ed., *Aan het Volk van Nederland*, 34.

32 De Beaufort ed., *Brieven*, 629.

Zo zag het politieke denken van de buitengewone Patriotse activist Van der Capellen er uit. Hij kan met geen mogelijkheid worden beschouwd als democraat en dus ook niet als voorloper van de moderne Nederlandse democratie. De historiografische revolutie die door de Cambridge School is teweeggebracht heeft het hanteren van dergelijke anachronismen voorgoed onmogelijk gemaakt. Zij heeft bovendien onze aandacht gevestigd op de context waarin Van der Capellens politieke denken historisch kan worden begrepen: de vroegmoderne, in de klassieke oudheid gewortelde republikeinse traditie. Dat vroegmoderne republikanisme, dat hem voornamelijk bereikte via de door hem bewonderde en vertaalde Britse *Commonwealthmen* Fletcher, Price en Priestley, vormde het conceptuele kader waarbinnen Van der Capellen de crisis van de Republiek kon begrijpen en probeerde te bestrijden. Zijn recept voor politieke verbetering was uiteindelijk heel eenvoudig en oeroud: hij wilde de al sinds Polybius geprezen gemengde regeringsvorm herstellen. Er was bij Van der Capellen nimmer sprake van een verlangen naar de invoering van een zuivere democratie of de algehele omverwerping van de bestaande politieke orde. Het is dan ook volkomen begrijpelijk dat Giuseppe Ceracchi hem beeldhouwde in de gedaante van een Romeinse volkstribuun en dat tijdgenoten hem bovenal prezen om zijn '*generous republican sentiments*'.³³

33 Ibidem, 184.